

Integrarea minorităților naționale și etnice din Europa Centrală în UE: logici și condiționări

ADRIAN IVAN

Integrarea în UE este un proces complex, cu dimensiuni multiple: politice, economice, culturale, identitare, care nu se oprește odată cu aderarea unui stat. Finalizarea negocierilor, îndeplinirea celor trei criterii stabilite, în 1993, de summit-ul de la Copenhaga a fost urmată, în cazul statelor din Europa Centrală, de o perioadă de adaptare efectivă la provocările Pieței Unice Europene și, nu în ultimul rând, la exigențele guvernantei europene.

Procesul de integrare a acestor țări în Uniunea Europeană a fost însoțit de un demers legislativ privind drepturile omului și protecția minorităților naționale și etnice. Compatibilizarea legislațiilor statelor central europene cu exigențele UE a fost remarcată de Günther Verheugen, comisarul pentru extindere, în aprilie 2002, cu câteva luni înainte de Consiliul European de la Copenhaga (decembrie 2002), forum care a celebrat realizarea strategiei de extindere a UE spre zece state candidate¹.

Aderarea celor 10 state, la 1 mai 2004, n-a însemnat numai integrarea a zece economii, a zece democrații, a zece noi actori europeni, ci și integrarea a numeroase naționalisme. Dezbaterile identitare, a raporturilor între majorități și minorități în aceste state, dialogul dintre instituțiile europene, naționale și instituțiile minorităților animate de voința de autonomie, au constituit și constituie o problemă a securității europene.

În acest studiu încercăm să prezentăm și să analizăm consecințele dialogului și negocierii dintre UE și patru țări din Europa Centrală (Cehia, Slovacia, Polonia și Ungaria) în chestiunea protecției minorităților naționale și etnice și cuantificarea lor în politici naționale.

Întrebarea pe care trebuie să ne-o punem este legată de impactul pe care procesul de lărgire al UE l-a avut asupra politicilor privind minoritățile în cele

patru state din Europa Centrală. În ce măsură, legislațiile privind minoritățile au produs efecte asupra raporturilor între stat-minorități și majorități?

Din punctul nostru de vedere, este dificil în acest moment să tragem concluzii definitive, mai ales că ne aflăm la scurt timp după aderarea acestor țări la UE.

Monitorizările UE și a altor organizații internaționale a politicilor țărilor din Europa Centrală au arătat că există voință politică pentru integrarea și participarea minorităților la procesele de decizie ale acestora.

O cercetare empirică este dificil de realizat în toate cele patru state și ca o consecință, analiza noastră se va baza mai mult pe rapoartele oficiale ale UE, pe documentele emise de statele în cauză precum statistici, declarații ale autorităților centrale, ale minorităților etc. sau pe documente ale unor organizații neguvernamentale.

Lucrările occidentale asupra situației minorităților naționale și etnice din Cehia, Slovacia, Polonia și Ungaria sînt, în general, apreciative la adresa instituțiilor guvernamentale din aceste țări.

De exemplu, Ungaria este prezentată ca un model. Statisticile oficiale ne arată că 3% din cetățenii maghiari se consideră de altă etnie decît cea maghiară², ceea ce face ca problematica minorităților să nu aibă o greutate importantă în deciziile politice ale acestui stat. Este adevărat că statul maghiar a întreprins mai multe măsuri pentru protejarea minorităților naționale, mai ales în ceea ce privește autogovernarea minorităților, care nu trebuie înțeleasă în sensul autonomiei teritoriale. Conceptul este doar unul de „autonomie culturală”.

În Polonia, deși potrivit legii din 2005 există mai multe minorități naționale și etnice, numărul acestora nu depășește 3,26% din populația totală a țării, care numără 38.230.000 de locuitori³. În acest stat, silezienii ce numără în jur de 173.000 de locuitori, pot constitui o problemă minoritară, mai ales că unii analiști consideră că numărul lor este mai mare decît în statisticile oficiale.

În Cehia deși există un număr de 9,58% minorități, numărul fiecărei minorități în parte este foarte mic, probabil că numai moravienii ce vorbesc limba cehă și romii pot cu adevărat reprezenta o problemă în raporturile stat-majoritate-minorități.

Dintre aceste state, credem că Slovacia poate avea cu adevărat dificultăți în raporturile cu minoritățile naționale și etnice, avînd în vedere numărul important al comunității maghiare, deși dialogul politic cu partidele maghiare a condus spre un echilibru și un dialog pozitiv între majoritate și minoritate.

În toate cele patru state există însă o problemă comună, integrarea populației rome, al cărei număr este considerat a fi mult mai mare decît în recensămintele oficiale. Toate aceste țări au introdus legislații speciale pentru romi, mergînd de la ideea de protecție a acestora pînă la subvenționarea unor programe menite să contribuie la integrarea lor socială și economică.

Metodologic am considerat important, în primul rând, să definim, conform literaturii de referință și a cadrului normativ internațional și european, conceptul de „minoritate” pentru a înțelege raporturile dintre state și minorități, dintre acestea și majorități în noul context european. Am inclus aici și definițiile din legislațiile naționale din Europa Centrală.

În al doilea rând, ne-am concentrat atenția cadrului *conceptual-teoretic* al conflictului stat-majoritate-minorități și al *securității europene* la sfârșitul secolului XX și începutul secolului al XXI-lea, al rolului pe care organizațiile europene, în general, și UE, în particular, l-au avut în managementul conflictelor interetnice.

Importanța securității europene în demersul de aderare al statelor central europene la NATO și UE se poate măsura atât prin legislația privind protecția minorităților cât și prin tratatele bilaterale încheiate între aceste state și alte țări din Europa Centrală precum România și Bulgaria.

Ne-am canalizat, totodată, cercetarea, spre raporturile dintre Uniunea Europeană și statele din Europa Centrală după prăbușirea regimurilor comuniste.

În final, ne-am focalizat atenția către situația minorităților din Cehia, Slovacia, Polonia și Ungaria înainte și după aderarea lor la UE, la 1 mai 2004. Așa cum se poate constata, aceste state au adoptat legi privind minoritățile, au promovat politici de sprijinire a grupurilor minoritare, încercând să se compatibilizeze cu normele europene în domeniu, în special cu cele promovate de Consiliul Europei, OSCE și de UE.

Minoritățile în literatura de specialitate și în legislația statelor din Europa Centrală

Studiul literaturii de specialitate ne arată că este foarte dificil de dat o definiție „minorității etnice” sau „minorității naționale”, care să fie universal recunoscută. O astfel de definiție a încercat-o, în anii '70 raportorul ONU pentru minorități, Francesco Capotorti. Conform acestuia, o „minoritate națională” (se utiliza acest termen) viza „un grup numeric inferior restului populației unui stat, în poziție non-dominantă, ai cărui membri supuși ai statului posedă din punct de vedere etnic, religios sau lingvistic caracteristicile care o diferențiază de restul populației și manifestă într-un mod implicit un sentiment de solidaritate care-i permite să-și prezeveze cultura, tradiția, religia sau limba”⁴.

Definiția dată de Francesco Capotorti nu a fost reținută de Comisia Drepturilor Omului. Dosarul n-a avut succes nici în deceniul următor, în ciuda demersurilor judecătorului canadian Jules Deschênes.

În 1992, Adunarea Generală a ONU a adoptat o Declarație asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice. În acest document se utiliza expresia „persoane aparținând minorităților”, ceea ce mărturisește intenția autorilor Declarației de a nu include referiri la drepturile colective ale minorităților⁵.

O definiție mai explicită a termenului de „minoritate națională” o regăsim în documentele Consiliului Europei după anii '50⁶. Conform acestei definiții, minoritatea națională desemnează un grup de persoane dintr-un stat, care:

- a) „locuiesc pe teritoriul aceluiași stat și sînt cetățenii lui;
- b) mențin legături de lungă durată, trainice și permanente cu acel stat;
- c) manifestă caracteristici etnice, culturale, religioase sau lingvistice distincte;
- d) sînt suficient de reprezentative, chiar dacă sînt în număr mai mic decît restul populației unui stat sau a unei regiuni a unui stat;
- e) sînt motivate de preocuparea de a păstra împreună ceea ce constituie identitatea lor comună, inclusiv cultura, tradiția, religia sau limba lor”⁷.

În Comentariile cu privire la Protocolul Adițional se explică numai de ce s-a ales termenul de minoritate națională și nu „minoritate”, „minoritate etnică”, „popor”, sau „comunitate minoritară”. Conotațiile diferite pe care termenii mai sus menționați îi au în diferite limbi și regiuni din Europa i-au determinat pe autorii textului în cauză să utilizeze termenul de „minoritate națională”, care apărea deja în textul Convenției (art. 14).

Unii specialiști au încercat și alte definiții, utilizînd alți termeni pentru a defini unele grupuri minoritare. Profesorul Victor Yves Ghebalı, de la Institutul de Înalte Studii Internaționale de la Geneva, vorbește de „națiuni divizate”, pe care le caracterizează ca fiind „minorități etnice partajate între două sau mai multe state, din care unul constituie patria-mamă comună (sau etno-statul)”⁸. Profesorul elvețian ne indică două minorități care s-ar încadra acestei definiții: maghiarii din România și Slovacia și albanezii din Kosovo.

Perspectiva asupra minorităților naționale poate fi continuată prin apelul la definiția dată de profesorul francez André-Louis Sanguin. Acesta consideră că chestiunea minorităților etnice (utilizează de la început termenul de „minoritate etnică”) decurge din „nesuprapunerea spațială între Națiune și Stat”⁹.

Prin urmare, o minoritate etnică este o „entitate socială de nivel sub-etatic, care trăiește într-unul din trei contexte spațiale următoare:

1. marginile frontaliere ale unui stat;
2. izolat, retras în interiorul unui stat;
3. au un parcurs de tip nomad pe ansamblul teritoriului unui stat (a se vedea anumite comunități de romi)”.

Același autor ne arată că etnopolitologia distinge două categorii de minorități etnice: minoritățile naționale și etnia fără stat (romii).

Conform aceluiași autor, minoritatea națională este o colectivitate ce trăiește într-o zonă transfrontalieră a unui stat A, dar a cărei etnie, limbă, cutume și simpatii naționale țin de statul B. Sînt mai multe grupuri menționate în acest sens: germanii din Schlesswig danez, albanezii din Kosovoul sîrb, din Muntenegru și Macedonia, austriecii din Tirolul de Sud italian, maghiarii din România, grecii din Albania, românii din Moldova etc.

Etnia fără stat definește o mică colectivitate în formă izolată, trebuind să apere singură o limbă care nu se vorbește în altă parte. Fără a avea un stat suveran, această colectivitate nu se poate baza pe o patrie-mamă vecină, sau în lipsă pe un hinterland lingvistic, evoluând de cele mai multe ori într-un context dificil (a se vedea cazurile laponilor, frizilor, galezilor, corsicanilor, occitanilor, bretonilor, catalanilor, bascilor, sarzilor, romanșilor etc).

O altă autoare, Sylvie de Tirilly, consideră că problema minorităților în orice timp și în orice loc, reunește aceleași elemente: un grup numeric minoritar în interiorul unui stat, care se diferențiază de populația majoritară prin unele din caracteristicile sale: culturale, lingvistice, naționale¹⁰.

Analizând definițiile de mai sus constatăm că există anumite elemente comune: o minoritate este compusă din cetățenii unui stat în chestiune, dar este numeric inferioară restului populației. Ea se bazează pe caracteristici distincte pe care dorește să le conserve. În același timp, minoritățile naționale „întrețin legături vechi, solide și durabile” cu statul de rezidență¹¹. Caracteristicile invocate de Consiliul Europei: etnice, culturale, religioase sau lingvistice, permit definirea națională și identitatea colectivă a minorităților.

Elementul de definiție cel mai important rămâne însă factorul subiectiv: sentimentul solidarității, orientat către prezervarea trăsăturilor care le disting, voința de a prezerva împreună tot ceea ce face identitatea lor comună.

Dacă națiunea este expresia voinței de a trăi împreună, minoritatea este expresia voinței de a trăi aparte, fără a se topi în majoritatea care o înconjoară. Acest lucru implică analiza relațiilor dintre majoritate și minoritate, punând în chestiune dreptul de asimilare. Aici se discută în termeni de apărare și prezervare a identității minorităților și dorința morală a statului și a populației majoritare de a realiza integrarea națională bazată pe omogenitate.

În limbajul dreptului internațional singura logică acceptată este cea individualistă. Ea este fondată pe principiul drepturilor persoanelor și nu ale colectivităților. Aceasta nu recunoaște minorităților rolul de actor național și internațional.

Profesorul clujean Camil Mureșanu a încercat să explice la rîndul său conceptul de minoritate într-o logică ce pune în ecuație națiunea și naționalitatea. Definirea acestui termen este și trebuie să fie expresia unui demers interdisciplinar. Acest lucru implică o abordare din partea politologiei, sociologiei, psihologiei, istoriei, lingvisticii, etno-istoriei etc. De cele mai multe ori, cercetarea este viciată de impactul pe care politicul îl are asupra diferiților actori¹².

Psihologia a relevat sentimentul de opoziție între mai multe comunități, sindromul social „noi”, opus față de „alții”, instinctul de conservare și elementele formative ale conștiinței colective. La acestea s-a adăugat cercetarea miturilor „de unde?” și „încotro?”.

De cele mai multe ori se face confuzie între termenii de naționalitate, națiune și minoritate. Naționalitatea văzută în sens politic este o „comunitate etnic omogenă, viețuind în cadrul statului dominat de o națiune de altă coloratură etnică”. Ea este mai redusă numeric decât națiunea și are un statut social-politic recunoscut în stat legal sau „de facto”, precum și o conștiință a identității sale. Autorul citat crede că fără ultimele două trăsături nu putem vorbi de naționalitate, ci doar de „etnie”.

Tensionarea relațiilor dintre națiunea dominantă și naționalitate (minoritate) datorate unor măsuri oficiale care ating interesele celei din urmă, poate duce la o situație conflictuală. Din acest moment – consideră Camil Mureșanu - naționalitatea dobândește sensul de minoritate, considerînd că termenul are un sens calitativ și nu unul cantitativ. Minoritatea – în concepția domniei sale – „poate fi orice grup social (în unele cazuri cu colorit național) ai cărui membri resimt din partea grupului dominant felurite inconveniente: prejucii, discriminare, segregare, persecuție”.

Raporturile tensionate dintre majoritate și minoritate permit distincția între mai multe tipuri comportamentale ale celei din urmă. Comportamentele acestor grupuri sînt influențate de gradul de cultură și conștiință a minorității, de tradiția sa istorică, de factori politici interni și externi, de interesele diverse ale membrilor săi. Unul din tipurile comportamentale ale unei minorități este cel de rezistență activă, militară, urmărind autodeterminarea politică, caz în care minoritatea respectivă este secesionistă (a se vedea albanezii din Kosovo), fie cel al inversării echilibrului politic în stat, cînd aceasta poate fi definită ca militantă sau hegemonistă.

Csaba G. Kiss, politolog maghiar, crede că în Europa Centrală și de Est „în zona situată între Germania și spațiile rusești”, avem de-a face cu un tip special de minorități.

El este de opinie că aceste minorități pot fi numite „minorități naționale” (nemzeti kisebbségek, národná menšina, national minorities, minorités nationales) și că se impune distincția acestora de minoritățile etnice din Vestul Europei¹³. Evoluția istorică în acest spațiu – afirmă autorul maghiar – a împiedicat „edificarea unor state naționale bazate pe suprapunerea identității dintre națiune și stat”.

Făcînd referire la istoria ideilor, Csaba G. Kiss consideră că în regiunea amintită au operat o „combinație de două structuri interpretative ale noțiunii europene de națiune, adică, pe de o parte, națiunea ca stat (tradiția franceză) și, pe de alta, națiunea concepută ca unitate culturală și lingvistică (tradiția germană)”. Fiecare din naționalitățile din zonă au încercat să impună „statul național unitar”, făcînd o politică discriminatorie față de minorități. Autorul citează statul maghiar din perioada dualismului, dar și noile state succesoare ale dublei monarhii.

Minoritățile etnice din Europa Centrală și de Est, spre deosebire de cele vestice, au o solidă conștiință națională (bazată pe mitologia națională identică,

moștenirea istorică și culturală comună cu națiunea-mamă) și se găsesc în vecinătatea „patriei-mame”. Aceste comunități au cunoscut varianta uzuală a limbii comune, iar în unele regiuni constituie majorități absolute sau relative și reclamă participarea lor la viața politică.

Pentru a întări afirmațiile sale, autorul apelează la definiția dată de specialistul austriac în drept internațional Felix Ermacora. Conform acestuia, *minoritatea națională* este „un grup de persoane care, dincolo de caracteristicile proprii minorităților etnice, tinde în mod conștient să dobândească drepturile sale care-i fac posibilă participarea, ca grup, la procesul de decizie politică, fie în cadrul unui teritoriu dat, fie în cadrul întregii țări, fără a fi alăturat celorlalte etnii ale statului respectiv” (Ermacora: 1998)¹⁴.

Elemente ale definițiilor prezentate se regăsesc și în legislațiile țărilor din Europa Centrală, astfel că în Legea privind drepturile minorităților naționale din Republica Cehă, promulgată la 10 iulie 2001, minoritatea națională este o comunitate de cetățeni ai Republicii Cehia care trăiesc pe teritoriul acestei țări și care diferă de ceilalți cetățeni prin originea lor etnică comună, limbă, cultură și tradiții, prin scopul eforturilor comune de a prezerva și dezvolta propria lor identitate, a propriei comunități dezvoltate de-a lungul istoriei¹⁵.

În Ungaria, Legea 77/1993 a stabilit că statutul de *minoritate* se obține pe baza vechimii – cel puțin 100 de ani pe teritoriul acestui stat. Potrivit acestei legi, în Ungaria sînt recunoscute următoarele minorități etnice: bulgarii, țigani, grecii, croații, polonezii, germanii, armenii, rusinii, sîrbii, slovaci și ucrainenii, români și sloveni.

În proiectul de lege al minorităților naționale și etnice din Polonia, minoritatea națională este definită ca un grup distinct de de majoritatea poloneză, ce rezidează tradițional pe teritoriul Poloniei și este minoritar în comparație cu restul cetățenilor; un astfel de grup fiind caracterizat prin faptul că dorește să susțină cultura, tradițiile, limba și „conștiința sa națională”¹⁶.

Minoritățile și securitatea europeană. Cîteva considerații teoretice

Conceptul de securitate a dobîndit noi valențe la sfîrșitul războiului rece, dimensiunii militare, mai puțin manifestă, i s-au alăturat problemele protecției mediului, traficului de droguri și carne vie, crima organizată și nu în ultimul rînd naționalismele radicale, generatoare de conflicte chiar în Europa.

Aceste conflicte au implicat de cele mai multe ori înfruntări între state, majorități și minorități etnice sau naționale. Ca o consecință a acestei stări de fapt, după 1989, chestiunea minorităților a revenit la ordinea zilei în Europa Centrală și Orientală mai presantă ca niciodată.

Sfîrșitul războiului rece, însoțit de disoluția Uniunii Sovietice și a regimurilor comuniste din Europa de Cetrală și de Est a deschis o perioadă de incertitudini și de noi amenințări. Era vorba de conflicte de intensitate diversă, rezolvabile, în special, prin mijloace politice și diplomatice.

Chiar dacă fondul problemei a fost unul teritorial sau economic, aproape toate aceste antagonisme comportă o dimensiune națională, implicând nu de puține ori tensiuni între majorități și minorități. Din acest punct de vedere, chestiunea minorităților a riscat și riscă în continuare să frneze considerabil reorganizarea generală a Europei și a securității acesteia.

Majoritatea țărilor din centrul și sud-estul european s-au angajat pe calea democrației, aderând la principiile pluralismului politic și ale statului de drept. Cheia angajamentului democratic al acestor țări rezidă în voința de coexistență a diverselor grupuri în sînul aceluiași stat și în tratamentul acordat minorităților.

Contrar acestei voințe, începînd cu 1990, revoluțiile anticomuniste din Europa de Est au fost succedate de apariția unor naționalisme exacerbate, care au întărit teama – cum afirma distinsul politolog francez Marisol Touraine – de un „naționalism total”¹⁷.

Aceste naționalisme au fost însoțite de o criză de legitimitate a statelor-națiune în zona central și sud-est europeană. În această zonă statul a trebuit să facă față, pe de o parte, consecințelor sociale și economice rezultate din trecerea de la economia centralizată la economia de piață, iar pe de altă parte, revendicărilor unor grupuri etnice.

Foarte mulți specialiști considerau că rolul statului în sistemul internațional trebuia regîndit, că trebuia ca apărarea drepturilor fundamentale ale omului să cadă în sarcina comunității internaționale pe cale a se structura (dreptul de ingerință).

Așa se explică și demersurile întreprinse de organisme europene și euroatlantice pentru rezolvarea crizelor religioase și interetnice din fosta Iugoslavie.

Regimul politic din această țară, caracterizat de puseuri naționaliste, a recurs la ripostă contra unor grupuri etnice, nemulțumite de centralizarea și uniformizarea impuse cu forța de liderii de la Belgrad în anii comunismului.

Pentru a face față problemelor și raporturilor dintre majorități și minorități etnice, credem că trebuie să înțelegem raporturile dintre stat și minorități, rolul unor state vecine, ce au rolul de patrii-mamă pentru unele minorități etnice.

Caracteristicile principale ale conflictului dintre statul-națiune și minoritățile etnice și naționale

Conflictualitatea este o relație sociologică, o relație între diferite grupuri sociale, fiind așa cum se exprimă Christian Thuderoz „inerentă vieții în societate”¹⁸. Conflictele, în general, sînt generate din lipsa unor resurse suficiente, de diviziunea socială a muncii, de existența unei relații de schimb, în care fiecare va încerca, din rațiuni axiologice și teleologice, să optimizeze retribuția sa în raport cu contribuția, de opoziția de interese între cei dirijați și cei ce dirijează (între grupul dominant și minoritate , în cazul de față) și de necesitatea integrării „voințelor împrăștiate”.

Conflictele dintre grupurile majoritare și minoritare au, în general, cauze asemănătoare. Orice chestiune a minorităților, în orice timp și loc, reunește aceleași elemente: un grup numeric minoritar în interiorul unui stat, care se diferențiază de populația majoritară prin anumite caracteristici: culturale, lingvistice, naționale etc.

Chestiunea minorităților este determinată de o situație conflictuală între un grup minoritar și statul națiune în cauză. Adesea intervin în acest conflict și alți actori: statul cu care se înrudește minoritatea („statul-patrie”) sau țerte state. Nu trebuie să uităm din această ecuație organizațiile internaționale care, începând cu Societatea Națiunilor și continuând cu ONU, Consiliul Europei, OSCE, UE și NATO, au avut în vedere protecția minorităților.

Fiecare actor implicat în chestiunea minorităților are propria sa viziune despre situație, astfel că avem de a face cu *adevăruri multiple* și, de cele mai multe ori, divergente. Se impune, așadar, cunoașterea reprezentărilor subiective multiple ce permit înțelegerea fizionomiei conflictului și modalitățile de rezolvare ale acestuia¹⁹.

Cu cât percepțiile sînt mai emoționale, pasionale, relațiile între diferiți actori devin mai conflictuale.

Amenințarea pe care minoritatea o resimte la adresa securității sale, a supraviețuirii și identității sale este sursă de tensiune. Sursele de tensiune sînt favorizate de numărul grupului minoritar, de identificarea minorității cu teritoriul pe care ea este regrupată, valoarea simbolică pe care statul în cauză îl acordă spațiului locuit de minoritate (Kosovo – sîrbii consideră că este teritoriul de formare al poporului sîrb) – acesta este și spațiul referitor la care majoritatea și minoritatea își dispută apartenența istorică, argumentele avînd aici o încărcătură simbolico-istorică – (cine a fost primul?) – semnificativă.

O altă sursă de tensiune o constituie situația frontalieră a teritoriului pe care locuiește minoritatea, la proximitatea imediată a „statului-patrie”. O susținere activă din partea acestuia poate fi resimțită de minoritatea națională ca un suport legitim pentru revendicările sale (a se vedea minoritățile maghiare din România și Slovacia).

Atitudinile „patriilor-mamă” ar putea determina unele reacții critice din partea minorităților la adresa statelor de rezidență, în apărarea drepturilor lor legitime (a se vedea mișcările minorităților din Austro-Ungaria la începutul secolului al XX-lea și ale maghiarilor din România în perioada interbelică). În același timp, statul pe teritoriul căruia locuiește minoritatea poate vedea în sprijinul acordat de „patria-mamă” o anumită ostilitate sau chiar o amenințare la adresa suveranității și integrității sale teritoriale.

Sub forma sa cea mai gravă, problema se pune în termeni de independență a minorității. Situațiile de acest tip precum este cazul albanezilor din Kosovo riscă să escaladeze în conflicte armate.

Profesorul André-Louis Sanguin de la Universitatea din Angers afirmă că ruptura se produce în momentul când minoritățile rup alianța istorică tacită cu guvernul central și reclamă dreptul lor moral la autodeterminare așa cum fusese acesta afirmat în cele 14 puncte wilsoniene²⁰. Putem cita aici cazul corsicanilor și bascilor.

O situație mai puțin gravă apare atunci când există dialog între statul care adăpostește minoritatea și „patria-mamă”. Ea se manifestă la nivelul relațiilor bilaterale și nu pune cu adevărat în pericol frontierele existente la un moment dat, în ciuda importanței acordate de o parte și de alta aspectului teritorial în chestiune. În cazul acesta, minoritatea nu revendică dreptul la independență. Ea este interesată numai să păstreze drepturile sale individuale sau colective. Aceste probleme se regăsesc în Europa Centrală, în teritoriile care sînt aproape aceleași din 1919 pînă în prezent. Exemplele maghiarilor din Transilvania, Slovacia, Voivodina și al turcilor din Bulgaria sînt relevante în acest sens.

Există, de asemenea, anumite grupuri socio-etnice care revendică respectul drepturilor fundamentale ale omului sau drepturi speciale precum minoritățile de romi și anumite minorități din Occidentul European precum bretonii, de exemplu. Aceste minorități nu constituie o amenințare pentru securitatea continentului decît în măsura în care integrarea lor socio-economică nu produce dezechilibre majore în statele pe teritoriul cărora rezidează.

La sfîrșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea chestiunea minorităților a fost abordată în două maniere diferite: dimensiunea umană și dimensiunea securității. Ambele metode au contribuit la o mai bună cunoaștere a situației minorităților și la rezolvarea substanțială a problemei acestora.

1. Dimensiunea umană

Un rol deosebit în protecția drepturilor minorităților l-a avut sistemul normativ al Consiliului Europei. După al doilea război mondial asistăm la o creștere a numărului actelor normative referitoare la minorități precum „Declarația universală a drepturilor omului” elaborată de ONU, în 1948, „Pactul Internațional relativ la drepturile civile și politice (1966)”, „Actul Final de la Helsinki (1975)”, „Documentul de la Viena (1989)”, „Documentul de la Copenhaga (1990)”, „Carta de la Paris (1990)”, „Declarația asupra drepturilor persoanelor aparținînd minorităților naționale și etnice, religioase și lingvistice (1992)”, „Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare (1992)”, „Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale” (1 februarie 1995, Strasbourg), „Convenția europeană asupra naționalității” (6 noiembrie 1977), „Recomandarea nr. 1134 asupra drepturilor persoanelor aparținînd minorităților” (1990), „Recomandarea 1201 relativă la un Protocol adițional la Convenția europeană a drepturilor omului” (1993), „Recomandarea 1735” (2006) ș.a. În ultimul document menționat,

„Recomandarea 1735”, termenul de națiune și cel de minoritate au dobândit sensuri noi, încercându-se depășirea cadrelor etno-culturale și naționale în favoarea unei definiții a unei națiuni europene mult mai cuprinzătoare²¹.

Documentele europene cu privire la protecția minorităților formează ele însele un *regim european de protecție a minorităților*. Acest regim chiar dacă a fost acceptat parțial de majoritatea țărilor Europei Centrale și de Est, tratarea chestiunii minorităților numai prin intermediul acestuia este iluzorie.

De exemplu, Consiliul Europei ia în considerare doar drepturile de care trebuie sau ar trebui să beneficieze minoritățile. El vizează rezolvarea problemei minorității cu prioritate în interiorul statului existent. Mai mult, el nu are la dispoziție instrumente directe care să oblige statele membre să aplice normele europene de protecție a minorităților. Fiind o organizație interguvernamentală, este la latitudinea statelor dacă aplică sau nu normele europene convenite.

Unele state din Europa Centrală și de Est, sub impulsul demersului de integrare în NATO și UE, au înscris în constituțiile lor normele europene de protecția minorităților naționale. Spre deosebire de acestea, Federația Rusă a tratat agresiv chestiunea Ceceniei.

Raporturile minorităților cu majoritatea și statul în care persoanele aparținând acestora sînt rezidente nu sînt uniforme. Albanezii din Kosovo, irlandezii, bascii etc. au reclamat independența față de statul sub a cărui suveranitate trăiesc, în timp ce alte minorități, ca de exemplu maghiarii din Transilvania, au manifestat deschis pentru participarea la o nouă construcție politică statală, în care majoritatea și minoritatea să se exprime ca două comunități dornice de conviețuire.

Regimul european de protecție a minorităților și-a făcut simțite efectele în contextul demersului statelor central europene de a se integra în Uniunea Europeană și NATO. Exemple concludente în acest sens ne sînt oferite de țările din Europa Centrală precum Ungaria, Cehia, Slovacia, Polonia, România etc. În aceste țări, atitudinea față de minorități a îmbrăcat forme de manifestare pozitivă, greu de imaginat în regimurile comuniste. Au fost făcute concesii privind autonomia culturală, religioasă, iar în România și Slovacia, minoritatea maghiară a participat la guvernare alături de majoritate.

2. Dimensiunea securității europene

Această metodă este susținută prin acțiunile OSCE și ale Uniunii Europene. În iulie 1992, la Helsinki, statele participante la Conferința pentru Cooperare și Securitate în Europa au creat un instrument de prevenire a conflictelor, a cărui activitate este în întregime orientată către chestiunea minorităților: „Înaltul Comisar pentru Minoritățile Naționale”²².

În ceea ce privește minoritățile naționale și etnice, „Înaltul Comisar” trebuie să evalueze existența unui risc pentru pacea și stabilitatea regională. Dacă acesta estimează că există un astfel de risc de conflict, el va declanșa o alertă rapidă.

Existența „Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale” are câteva avantaje: pe de o parte, acest organism asigură o grupare a informațiilor, ceea ce îi permite o cunoaștere aprofundată și obiectivă a minorităților, iar pe de altă parte, statele recunosc rolul unor actori nonstatali în prevenirea unor conflicte²³.

În același timp, Înaltul Comisar pentru Minorități Naționale prezintă garanții de imparțialitate, fapt ce conferă remarcilor și recomandărilor sale o valoare morală importantă. El favorizează apropierea părților, construind bazele unei viitoare negocieri. Acest tip de *diplomație preventivă* a fost ilustrată remarcabil de fostul Înalt Comisar pentru Minoritățile Naționale, Max van der Stoep.

În ciuda acestor avantaje, reușita Înaltului Comisar depinde de voința statelor (pe teritoriul cărora sînt focare de conflict) de a accepta colaborarea cu OSCE. Rolul acestei instituții s-a dovedit eficient în România unde administrația publică centrală a acceptat recomandările Înaltului Comisar și s-a dovedit ineficient în Rusia, care a rămas o mare putere cu vocație imperială.

Pe lângă acțiunile Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale, OSCE ilustrează cel mai bine ideea de securitate paneuropeană, acoperind prin numărul statelor membre spațiul „Marii Europe”²⁴.

Metoda sa de abordare a securității este una globală. În virtutea unei astfel de metode problemele de securitate sînt abordate sub triplul unghi al dimensiunii politico-militare (control de armamente, dezarmare, gestiunea crizelor și conflictelor, reglarea pașnică a diferendelor), al dimensiunii economice (care include chestiuni referitoare la protecția mediului) și al dimensiunii umane (stat de drept, drepturile omului, minorități naționale, chestiuni umanitare etc).

În același timp, de la debutul său „procesul Helsinki” care a dus, în 1994, la instituționalizarea OSCE-ului a acționat ca un laborator normativ. Organizația are astăzi un corpus fondat pe principiile democrației pluraliste, statului de drept și economiei de piață, acționînd atît la nivelul relațiilor intrastatale cît și la cel interstatal.

Uniunea Europeană și minoritățile din Europa Centrală

Uniunea Europeană, prin presiunea pe care a exercitat-o și o exercită pozitiv asupra țărilor din Europa Centrală, membre sau candidate la aderare, joacă un rol important în chestiunea minorităților.

Organizația nu are un *acquis* privind minoritățile etnice și naționale, decît în măsura în care înscrierea în documentele sale a „Declarației privind drepturile fundamentale ale omului” include și acest subiect. Prima mențiune de acest gen se regăsește, în 1986, în Actul Unic European. Pentru prima dată, țările membre ale Comunității au hotărît să adopte o „*Declarație a Drepturilor Fundamentale ale Omului*” în cadrul *Cooperării Politice Europene*, fără a face referire la minoritățile etnice sau naționale²⁵.

Mult mai completă a fost „*Declarația Drepturilor Fundamentale ale Omului*”, adoptată de Consiliul European de la Luxembourg, în iunie 1991. În acest context, Comunitatea înțelegea protecția minorităților prin afirmarea democrației, cu referință directă la țările din Europa Centrală și de Est, eliberate de sub controlul regimurilor totalitare. De asemenea, se sublinia în documentul menționat respectul Comunității față de identitatea culturală și a drepturilor de care trebuiau să se bucure minoritățile ca grupuri distincte în interiorul unor state suverane.

Cu toate acestea, cu excepția suportului pe care Parlamentul European l-a acordat minorităților lingvistice și culturale, protecția minorităților a fost absentă din agenda UE în perioada imediat următoare intrării în vigoare a Tratatului de la Maastricht (1993).

Esența economică a construcției europene și insistența membrilor Uniunii pentru afirmarea ideii de unitate națională (suveranitate) explică într-o mare măsură această atitudine a comunitarilor.

Pe măsură ce chestiunea drepturilor omului a fost integrată de Curtea de Justiție a Uniunii în jurisprudența comunitară a crescut și interesul pentru drepturile minorităților. Baza legală se găsea chiar în Tratatul de la Maastricht, conform căruia (art.151 TUE, care înlocuia art.128 din TCE) se specifica rolul Comunității în înflorirea culturii statelor membre, prin respectarea diversității lor naționale și regionale.

Tratatul de la Amsterdam (semnat în 1997, intrat în vigoare în 1999) a amendat acest articol precizând că respectul pentru diversitate națională și regională are în vedere moștenirea culturală comună, astfel că Uniunea trebuia să respecte și să promoveze diversitatea culturală a statelor membre. În textul Tratatului de la Amsterdam a fost introdus art.13 (ex art.6 din TCE) prin care Comunitatea era chemată să combată, în anumite condiții, discriminarea pe criterii etnice, rasiale și religioase²⁶.

Directiva Consiliului de Miniștri din 29 iunie 2000 se referea, de asemenea, la „principiul egalității de tratament între persoanele de origine etnică și rasială diferită”²⁷.

Problematica minorităților a fost inclusă indirect în *Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, astfel că art. 21 interzicea discriminarea pe baze etnice și pe baza apartenenței la o minoritate națională, iar art.22 sublinia respectul diversității culturale, religioase și lingvistice.

Printre criteriile de aderare fixate țărilor candidate la UE de către Consiliul European de la Copenhaga (1993), criteriul politic vizează cu prioritate și protecția minorităților naționale. Mai mult, Regulamentele Consiliului Uniunii Europene nr.975 și 976 din 1999 destinate promovării respectului drepturilor fundamentale ale omului, conțineau referințe precise la grupurile minoritare.

În plus, comunitarii au pus pe rol, începând cu 1993, un proces de negocieri bilaterale și multilaterale, a cărui finalitate a fost și este „*Pactul de Stabilitate pentru Europa Centrală și de Sud-Est*”²⁸.

„Pactul de Stabilitate” face parte din „acțiunile comune” ale UE, menționate la articolul J3 din cel de-al II-lea pilon: Politica Externă și de Apărare Comună.

Pactul viza cu prioritate, țările din zona Europei Centrale pe care să devină membre ale Uniunii. Nu intra aici spațiul fostei Uniuni Sovietice, cu excepția statelor baltice. După criza din Kosovo, Pactul de Stabilitate a vizat și zone din fosta Iugoslavie.

Pactul de stabilitate trata chestiunea minorităților din perspectiva negocierilor bilaterale, mizând pe un dialog susținut între statele în cauză și minoritățile de pe teritoriul suveran al acestora. În această categorie au intrat negocierile dintre Ungaria și Slovacia, România și Ungaria, România și Ucraina, finalizate cu semnarea unor tratate bilaterale, ce făceau trimiteri clare la protejarea minorităților naționale²⁹.

În altă ordine de idei, Pactul de Stabilitate a influențat țările candidate la UE să privească chestiunea minorităților într-o perspectivă de securitate europeană, depășindu-se astfel cadrul național mult mai restrâns.

Rezolvarea problemei minorităților naționale și etnice din Europa Centrală a câștigat teren odată cu avansul integrării regionale. Afirmarea principiului subsidiarității, afirmarea rolului din ce în ce mai crescut al Comitetului Regiunilor și al Comunităților Locale și Regionale din Europa Unită, a oferit noi posibilități de tratare a chestiunii minorităților în dimensiunea europeană a securității.

Inițiativele Congresului Puterilor Locale și Regionale ale Europei, sub patronajul Consiliului Europei, au fost din ce în ce mai apreciate de statele din zona centrală și sud-estică a continentului (Proiectul de Declarație Federalism, Regionalism, Autonomie Locală și Minorități, Cividale del Friuli, 24-26 octombrie 1996).

Chiar dacă viitorul stat european va fi unul federal, există încă temeri serioase, exprimate mai ales de grupurile majoritare din statele central europene față de soluțiile regionaliste și federaliste. Foarte multe state văd federalizarea ca un prim pas spre dezintegrare, iar federaliștii sînt asimilați unor secesioniști deghizați. Probabil, Europa secolului XXI va trebui să aleagă între o societate europeană caracterizată de conflicte etnice sau o comunitate europeană bazată pe solidaritate, respect și democrație.

Chestiunea minorităților în raporturile Uniunii Europene cu țările din Europa Centrală

După colapsul comunismului în Europa Centrală, chestiunea minorităților și a conflictelor interetnice a constituit una din provocările regimurilor politice din această zonă.

Ținute sub control de către regimurile comuniste, conflictele interetnice s-au extins cu repeziciune la începutul anilor '90 în Europa Centrală, Balcani și zona Caucazului, gestiunea acestora implicînd organizații europene precum Consiliul Europei, OSCE, NATO, Uniunea Europeană.

Interesul pentru minoritățile etnice și naționale din zona mediană a Europei era mai vechi în cazul UE. Raporturile acesteia cu țările Europei Centrale au fost precedate de cele ale Comunității Europene cu țările membre ale Consiliului Economic de Ajutor Reciproc (CAER), organizație creată de sovietici ca replică la Piața Comună.

În 1972, Comunitatea a refuzat să semneze un acord de comerț cu Consiliul pentru Ajutor Economic Reciproc (CAER), aflat sub hegemonia Uniunii Sovietice, preferînd acorduri bilaterale cu statele din acest grup. Discuțiile au durat mai mulți ani din cauza faptului că drepturile fundamentale ale omului erau încălcate frecvent de regimurile comuniste din zonă.

Din acest punct de vedere, Comunitatea a sprijinit demersul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) privind apărarea drepturilor omului în țările Europei Centrale și de Est și în Uniunea Sovietică, reacționînd atît la invazia sovieticilor în Afganistan cît și la introducerea legii marțiale în Polonia (1982)³⁰.

Discuțiile între Comunitatea Europeană și CAER au fost reluate după venirea la putere în Uniunea Sovietică a lui Mihail Gorbaciov, astfel că, în 1988, putem constata stabilirea unor relații oficiale între cele două organizații. Declarația comună semnată, în 1988, nu excludea relațiile bilaterale dintre CE și Țările Europei Centrale și de Est, constituind un prim pas către acordurile de „primă generație”.

La început, acestea au fost încheiate cu Polonia și Ungaria³¹. Ele făceau referire, încă din preambul, la drepturile fundamentale ale omului și protecția minorităților, cea ce era o dovadă în plus asupra importanței pe care Comunitatea a acordat-o punerii în aplicare a hotărîrilor Actului Final de la Helsinki (1975). Mai mult, negocierile cu celelalte țări comuniste au fost condiționate de respectul drepturilor fundamentale, inclusiv ale minorităților. De exemplu, negocierile începute, în aprilie 1989, cu Bulgaria au fost suspendate o lună mai tîrziu datorită violării drepturilor lingvistice și religioase ale minorității turce din această țară³².

Cu toate acestea, în această etapă apărarea drepturilor minorităților nu au constituit un scop în sine pentru comunitari și nu au condus la anularea înțelegerilor comerciale cu statele comuniste.

După disoluția regimurilor comuniste însă, Comunitatea a legat mecanismele de consolidare a democrațiilor și transformările economice din aceste țări de principiile stabilității. Drepturile fundamentale ale omului și protecția minorităților vor fi, din acea perioadă, reflectate de documentele comunitare, astfel că art.49 (ex Art.O) din TUE prevedea expres drepturile fundamentale ale omului printre condițiile necesare aderării. Acestea se regăsesc, de asemenea, în cadrul criteriilor de aderare stabilite de Consiliul European de la Copenhaga.

La acestea se adauga *Opinia Comisiei* cu privire la fiecare țară candidată, document care făcea apel la mai multe surse de informare precum răspunsurile date de autoritățile competente pe baza unor chestionare, întîlniri bilaterale,

rapoarte ale ambasadelor statelor membre și ale delegațiilor Comisiei, analize ale organizațiilor internaționale (Consiliul Europei, OSCE, NATO etc.), ONG-uri etc.

În „Opiniile” Comisiei exista un capitol distinct intitulat sugestiv „Drepturile și Protecția Minorităților”, în care erau prezentate și analizate situațiile lingvistice, educaționale, de discriminare politică și socială a minorităților maghiare din Slovacia și România, ale rușilor din țările baltice și ale minorității rome din Europa Centrală etc.

Referiri la statutul minorităților au apărut și în *tratatelor de asociere a Uniunea Europeană* (acordurile europene), în acordurile de cooperare cu fostele republici sovietice, în rapoartele de țară, în documente elaborate de Comisie începând cu 1998 pentru fiecare țară candidată³³.

Aceste documente aveau în vedere respectul drepturilor fundamentale ale omului așa cum a fost precizate de către Actul Final de la Helsinki (1975) și Carta de la Paris pentru o Nouă Europă (1990). Ultimul document menționat, considera că drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale trebuiau în întregime respectate ca parte a drepturilor universale ale omului. Conform acesteia, „persoanele aparținând minorităților naționale” trebuie să se bucure de conservarea și dezvoltarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase. Mai mult, statele au obligația să ofere toate condițiile necesare pentru promovarea identităților minoritare. În chestiunea minorităților, un rol important l-a avut și programul PHARE.

Asistența financiară și tehnică oferită statelor candidate a fost condiționată de respectarea drepturilor fundamentale ale omului și protecția minorităților naționale³⁴.

Foarte multe microproiecte desfășurate de diverse ONG-uri, între anii 1992-1997, au inclus analize serioase ale problematicii minorităților. Încurajată de succesul acestor microproiecte, Comunitatea a promovat macroproiecte în colaborare cu Consiliul Europei, având ca scop crearea unui sistem instituțional de protecție a minorităților din Europa Centrală și de Est³⁵.

Un rol aparte în chestiunea minorităților l-a avut Pactul de Stabilitate, al cărui scop era promovarea păcii și stabilității în Europa de Est. Acesta a fost un instrument al Uniunii Europene orientat cu prioritate spre țările candidate. El a fost hotărât în cadrul Consiliului European din decembrie 1993 de la Bruxelles și lansat prin Conferința Pactului de Stabilitate de la Paris, în 1994. Cu această ocazie s-a subliniat atât legătura dintre măsurile de prevenire a conflictelor și soluționarea problemei minorităților, cât și necesitatea unor acorduri între statele direct interesate. Au fost constituite, astfel două mese rotunde regionale, una pentru țările baltice și alta pentru cele șase țări din Europa Centrală (Bulgaria, Cehia, Ungaria, Polonia, România, Slovacia). Pactul a fost semnat la Paris, în 1995, de delegații statelor membre ale OSCE. El este un document politic și nu unul juridic. El conține declarația propriu-zisă de la Paris și o listă de acorduri și declarații

ale statelor din Europa Centrală și de Est cu privire la protecția minorităților (era inclus Tratatul dintre Slovacia și Ungaria, 19 martie 1995)³⁶.

Acest Pact va fi extins, în 1999 și la zona Balcanilor de Vest.

În demersurile UE trebuie să includem și Strategia de Pre-Aderare hotărâtă în cadrul Consiliului European de la Madrid (1994), care asocia cooperării economice dialogul politic între UE și țările candidate. Firește, că în acest context, problematica minorităților avea o importanță aparte. Pe baza acestei strategii vom înțelege demersul Uniunii Europene în relație directă cu țările candidate din Europa Centrală, în particular, privind rezolvarea problemei minorităților.

Referințe la dreptul minorităților întâlnim atât în Carta Drepturilor Omului din UE și în Tratatul Constituțional, deși propunerile maghiare din cadrul Convenției Europene privind introducerea unui capitol special pentru minorități și înființarea Institutului European al Minorităților Naționale nu s-a bucurat de sprijinul celorlalte delegații. Argumentul acestora a pornit de la conceptul de *cetățenie europeană*, care stabilește obligații și drepturi precise pentru toți indivizii din UE. Mai mult, respingerea acestei propuneri a revelat încă o dată lipsa de consens a statelor membre și candidate față de problema minorităților.

În altă ordine de idei, cadrul normativ al UE în privința minorităților a ridicat de la început câteva probleme: 1. acesta nu era asimilat *acquis-ului comunitar* și deci nu avea efect direct asupra statelor membre; 2. comunitarii au fost acuzați că utilizează un „dublu standard” atunci când era vorba despre drepturile minorităților, unul pentru statele membre cu tradiție în UE și altul pentru statele candidate.

Politicile minorităților în Cehia, Slovacia, Polonia și Ungaria

Vom prezenta în acest subcapitol politicile și măsurile legislative privind minoritățile etnice și naționale din Cehia, Slovacia, Polonia și Ungaria. Se poate observa de la început că legislația acestor state privind minoritățile a fost accelerată de condiționările de aderare la UE, stabilite la Copenhaga (1993) și care se regăsesc în strategiile de extindere a Uniunii față de aceste țări³⁷, chiar dacă unele state precum Ungaria și Polonia au adoptat măsuri de protecție a minorităților încă înainte de 1989.

Condiționările impuse de UE au influențat, fără îndoială, dialogul între stat și minorități în diferite aspecte legate de apărarea identității acestora. Am putea vorbi astăzi chiar de un *model central european* în acest sens, care poate fi punctul de pornire pentru politici comune europene.

Chiar dacă problematicile minorităților sînt asemănătoare în aceste state, sînt diferențe marcate fie de ponderea minorităților într-o țară sau alta fie de rolul pe care îl joacă „patriile-mamă” atât în dialogul cu statele de rezidență cît și în temperarea sau accentuarea tendințelor autonomiste ale grupurilor minoritare.

Cehia

În 1993, Cehoslovacia s-a divizat și a dat naștere la două noi republici: Republica Cehă și Republica Slovacă. Republica Cehă are o suprafață de 78.866 kmp și numără 10.304.302 locuitori din care 180.000 sînt slovaci, 150.000-200.000 romi, sub 100.000 polonezi, în jur de 40.000 germani, 10.000 de unguri (din care numai 4.000 recunosc apartenența la această etnie), 5.000 de ucraineni, sub 5.000 ruși al căror număr a fluctuat în funcție de evenimentele istorice (ocupația nazistă, instaurarea regimului comunist în Cehoslovacia, disoluția regimului socialist) și un număr mai mic de bulgari, greci, etc³⁸.

Așa cum se poate constata din statistica prezentată, slovacii formează minoritatea cea mai consistentă și cea care pune probabil cele mai mari probleme în raporturile stat-majoritate-minoritate. Slovacii au venit în Boemia, în secolul al XVIII-lea, cu scopul de a studia și au rămas în această regiune. Numărul lor a crescut după 1918, datorită afluxului de forță de muncă dinspre zonele mai sărace ale Slovaciei spre regiunile industriale din Moravia și Boemia, slovacii stabilindu-se, îndeosebi, în marile orașe. Disoluția pașnică a Cehoslovaciei, în 1993, i-a găsit în aceste regiuni, ei dobîndind astfel statutul de minoritate națională.

O problemă o constituie faptul că slovacii vorbesc o limbă asemănătoare majoritarilor, ceea ce permite asimilarea facilă a acestora de către cehi, în ciuda faptului că au școli și publicații subvenționate de statul ceh.

O a doua minoritate este cea romă, mereu menționată în rapoartele Comisiei Europene. Cehia, a avut, ca de altfel toate țările din regiunea mediană, multe dificultăți legate de integrarea acestei comunități și asigurarea unui dialog eficient între majoritari și minoritatea romilor. Germanii, constituie o minoritate relativ mică, îmbătrînită, fără școli în limba proprie finanțate de stat, care aparent nu constituie o problemă. Cu toate acestea, există un capitol nerezolvat între Cehia și Germania, legat de despăgubirile pe care statul ceh, moștenitor legal al fostei Cehoslovacii socialiste, trebuie să le acorde urmașilor germanilor expulzați după 1945.

Raporturile statului ceh cu minoritățile sale naționale au fost cuprinse, în Legea privind minoritățile naționale (2001). Această lege a însușit multe din normele internaționale și europene în domeniu precum cele referitoare la libertatea de exprimare a minorităților, dreptul de a-și folosi limba proprie, de a perpetua cultura și religia proprie, învățămînt în limba maternă etc³⁹.

Recensămîntul ceh din 2001 arăta că aproximativ 10% din cetățeni se considerau non-cehi. Din aceștia, moravii constituiau cea mai largă parte, aproximativ 380.000, dar cum aceștia nu reprezintă un *grup lingvistic*, nu sînt considerați o minoritate națională în spiritul legii din 2001⁴⁰.

Slovacia

Slovacia este o republică mai mică și ca suprafață (48.845 kmp) și ca număr de locuitori față de Cehia sau alte state central-europene. Ea numără 5,3 milioane

de locuitori din care 14,3 % se declară de altă etnie decât cea slovacă. Recensământul din 1991 a înregistrat 11 minorități naționale. Minoritatea cu ponderea cea mai mare și cu impactul cel mai consistent în raporturile cu statul și cu majoritatea slovacă o constituie maghiarii, cu 10,6%. Ei sînt urmați la o distanță apreciabilă de romi (1,6%), ucraineni și ruteni (0,3 %) ⁴¹.

Unele statistici maghiare și occidentale vorbesc de aproximativ 700.000 de maghiari (13,2%) și aproximativ 350.000 pînă la 520.000 de romi, aproximativ între 6,5-9,7% ⁴².

Raporturile statului slovac cu minoritățile a fost influențat, fără îndoială, de demersurile acestei țări de aderare la NATO și integrare în UE. Un argument în acest sens este tratatul semnat cu Ungaria, în 1995, ce a permis celor două state nu numai să adere la Organizația Tratatului Atlanticului de Nord ci și să rezolve, în mare parte, chestiunea minorității maghiare. Raporturile Slovaciei cu minoritatea maghiară a cunoscut după 1990 atît perioade de tensiune cît și de coabitare.

În 1998, coaliția guvernamentală condusă de Mikulas Dzurinda a inclus în rîndurile sale și coaliția celor trei partide ale maghiarilor din Slovacia, Partidul Coaliției Maghiare, maghiarii ocupînd și postul de vicepremier responsabil cu drepturile omului și protecția minorităților naționale. Rezultatul acestei coabitări a fost legea pentru folosirea limbilor minorităților promulgată la 10 iulie 1999, act normativ în care se regăseau și observațiile Înaltului Comisar pentru Minoritățile Naționale al OSCE ⁴³.

Polonia

Conform recensământului din 2002, 0,7 % din populația Poloniei se declara ca aparținînd minorităților naționale sau etnice din care 147.094 erau germani, 47.640 bielaruși, 27.172 ucraineni, 12.731 romi ⁴⁴ ș.a.

Situația minorităților naționale din Polonia a cunoscut o îmbunătățire odată cu venirea la putere a lui Lech Walesa și Tadeusz Mazowiecki, care declarau, la sfîrșitul anilor '80, că minoritățile naționale trebuiau să se simtă în Polonia „acasă” ⁴⁵.

În 1989, a fost constituit și recunoscut un Comitet al Minorităților Etnice și Naționale. Potrivit noii legi adoptate în același an, minoritățile puteau să-și constituie organizații pe principii etnice. Legislația în domeniul educației din anii 1991-1992 conținea, de asemenea, prevederi privind organizarea de clase în limbile minorităților.

Drepturile privind egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, accesul egal la serviciile publice, dreptul de a depune plîngeri contra discriminărilor la un Tribunal Constituțional au fost asigurate prin Constituția poloneză din 1997. Minoritățile se bucură, de asemenea, de dreptul de a învăța, de a avea publicații și de a folosi limba maternă în administrație. Deși s-a străduit să-și compatibilizeze legislația cu normele internaționale privind protecția minorităților naționale, Polonia n-a adoptat o lege a minorităților naționale decât în 2005.

Proiectele legislative propuse, începînd cu 1998, de Comitetul Minorităților Etnice și Naționale au fost rînd pe rînd respinse de parlamentele și guvernele poloneze din perioada menționată.

Propunerile minorităților conțineau prevederi îndreptate contra discriminării și asimilării. Ele mergeau în direcția instituirii unui Consiliu al Afacerilor Minorităților Naționale, responsabil cu implementarea politicilor în domeniu, precum utilizarea crescîndă a limbii minoritare în sfera publică în zonele locuite de un grup minoritar consistent. Guvernul a respins proiectul Comitetului Minorităților, în mai 2002, motivînd că acesta nu răspunde unor probleme fundamentale precum specificarea criteriilor de apartenență la o minoritate națională sau etnică sau condițiile necesare pentru a fi activate prevederile de protecție a minorităților privind utilizarea limbii grupului minoritar.

Ca să arate preocuparea pentru protecția minorităților, guvernul polonez și-a manifestat interesul pentru un program țintă destinat romilor. Acest program avea în vedere conservarea identității romilor prin promovarea culturii acestora. Erau prevăzute, de asemenea, măsuri de integrare socială, educație, sănătate etc.

O lege a minorităților în Polonia se va adopta numai după aderarea acestei țări la Uniunea Europeană, în 2005. Aceasta a recunoscut nouă minorități naționale: bielorușii, cehii, lituanienii, germanii, armenii, rușii, slovaci, ucrainenii, evreii și patru minorități etnice: karaiții, lemkoșii, romii și tătarii. De asemenea, legea a introdus și o categorie distinctă, cea de limbă regională, kașuba, grupul kașub fiind calificat de o comisie parlamentară ca fiind un grup lingvistic distinct. Potrivit noii legi, membrii individuali ai minorităților au dreptul să-și scrie numele propriu și prenumele conform ortografiei proprii limbii și să-l utilizeze ca atare în viața publică și privată. La nivelul unităților administrative locale, minoritățile au dreptul să-și utilizeze limba maternă în oficiile publice și în denumirea localităților, dacă constituie 20% din populația acelei unități, cu excepția denumirilor folosite de Germania nazistă și Uniunea Sovietică între 1933-1945. Totodată, minoritățile se bucură de susținerea autorităților în cea ce privește viața culturală, educațională, inclusiv prin intermediu unor subvenții.

Ungaria

Ungaria are o populație de 10.316.723 de locuitori din care 314.059 (3,04%) de locuitori aparțin minorităților naționale. În cadrul acestora, 190.046 sînt romi, 62.233 germani, 17.692 slovaci, 15.620 croați, 7.995 români⁴⁶ ș.a.

În literatura de referință privind drepturile minorităților, Ungaria a fost dată ca exemplu pozitiv. Peter Vermeersch considera că în această țară, procesul legislativ al formării grupurilor de interese pe baze etnice a început în ultima parte a anilor '80, perioadă în care statul maghiar a cunoscut și transformări politice și economice importante⁴⁷.

Primele măsuri legislative au fost luate, în decembrie 1988 și ianuarie 1989, când a fost adoptată legislația privind dreptul la asociere și reuniune. Acest demers a continuat, în octombrie 1989, prin adoptarea unui amendament la Constituția maghiară (Amendamentul No. XXXI, 1989). Potrivit acestui amendament, minoritățile se bucurau de dreptul la cultură, religie și posibilitatea utilizării limbii materne. De asemenea, articolul 68 din Constituția din 1990, a subliniat faptul că minoritățile etnice și naționale de pe teritoriul Ungariei erau parte constitutivă a statului maghiar (paragraful 1). Se stipula, totodată, că minoritățile etnice și naționale se bucurau de dreptul de a fi reprezentate politic, de a forma corpuri naționale și locale pentru autogovernare (paragraful 4). Noua Constituție prevedea și introducerea unui comisar parlamentar pentru drepturile minorităților etnice și naționale (Art. 32 B, paragraful 2) precum și instituția Avocatului Poporului. Toate aceste schimbări legislative au condus, în 1993, la promulgarea unei Legi a minorităților. Aceasta a adus completări cu privire la drepturile minorităților, mai ales cele cu privire la alegerea reprezentanților în Parlament și la educația în limba maternă. Pe lângă cele 4 naționalități recunoscute înainte de 1993 precum germanii, slovacii, românii și slavii de sud (pentru a fi recunoscute ca naționalități grupurile etnice trebuiau să aibă un număr de 10.000 de membri), legea a recunoscut încă alte 9 etnii. Criteriul recunoașterii se baza pe vechimea etniei pe teritoriul Ungariei – minimum 100 de ani. Legea a făcut posibilă autogovernările minoritare pe criterii culturale, minoritățile putând utiliza simbolistica lor identitară alături de cea oficială.

Trebuie să precizăm că, deși raporturile stat-majoritate-minoritate în Ungaria nu au aceeași complexitate ca în țările vecine acesteia precum în România și Slovacia, această țară rămîne un etalon european pentru rezolvarea chestiunii minorităților.

Credem, însă, că exemplul Ungariei nu este cel mai convingător în problematica minorităților. Izbucnirea unor conflicte interetnice pe teritoriul acestui stat este aproape imposibilă, avînd în vedere numărul mic al minorităților etnice sau naționale.

Singura problemă o pune minoritatea romă, care însă se bucură de o lege specială, pe care statul maghiar a adoptat-o la recomandarea Consiliului Europei și al Uniunii Europene.⁴⁸

Încercările Ungariei de stabili un statut al maghiarilor de peste graniță, pe lângă faptul că intră în contradicție cu legislația europeană și internațională (vezi Comisia Europeană pentru Democrație și Drept-Veneția) poate fi sursă de conflict în țările vecine⁴⁹.

Recomandările Comisiei de la Veneția privind respectarea suveranității teritoriale a statelor și a tratatelor încheiate este un avertisment pentru Ungaria. „Patria-mamă” poate doar să ofere sprijin cultural și educațional coetnicilor săi din alte țări, fără a încălca drepturile suverane ale statelor de rezidență.

Concluzii

Politicile privind apărarea drepturilor omului și protecția minorităților naționale în cele patru state central europene au fost influențate de politicile Uniunii Europene în domeniu și ale celorlalte organizații europene precum Consiliul Europei și OSCE. Se poate observa că aceste state au adoptat măsuri legislative privind protecția minorităților imediat după semnarea Tratatului de la Maastricht (1992), măsuri și politici amplificate după depunerea cererilor de aderare la UE.

Nu se poate cuantifica în ce măsură legislația de protecție a minorităților naționale și etnice este rezultanta proceselor democratice din aceste țări demarate odată cu disoluția regimurilor comuniste, dar cu siguranță criteriile de la Copenhaga, condiționările pe care acestea le-au introdus cu privire la aderarea Ungariei, Poloniei, Slovaciei și Cehiei la UE și monitorizarea lor de instituțiile europene, îndeosebi de Comisia Europeană, au jucat un rol determinant în politicile privind apărarea drepturilor minorităților.

Adoptarea unor legislații naționale în domeniul sus amintit a avut la bază, în multe cazuri, principiul *autonomiei culturale*, necesar conservării identității minorităților, ceea ce a făcut ca cele patru state să participe încă înainte de aderare la logica guvernancei multietajate din Uniunea Europeană, al cărui pivot îl constituie principiul subsidiarității.

Putem conchide în acest caz că legislația privind minoritățile a avut efect și asupra dezbaterilor privind procesul de decizie în UE; mai mult, afirmarea unor instituții regionale și locale în procesul decizional din aceste state este consecința dialogului eficient între instituțiile guvernamentale și cele locale, între acestea și societatea civilă.

O abordare comprehensivă a protecției minorităților trebuie să includă legislație, instituții și politici specializate pentru a asigura atât protecția împotriva discriminării cât și promovarea identității minorităților.

Nu există în acest moment un *acquis comunitar* privind protecția minorităților naționale, o definiție general acceptată privind minoritățile, precum nu există politici comune a statelor membre (vechii și noii veniți) privind această problemă.

Documentele UE în acest domeniu sînt influențate de cadrul normativ al Consiliului Europei și a altor organizații internaționale. Ele conțin principii privind apărarea împotriva discriminării și diferențelor pe criterii etnice, religioase sau lingvistice, dar numai statele candidate au fost monitorizate în acest sens, ceea ce i-a făcut pe unii analiști critici de „dublul standard” european în chestiunea minorităților.

Cu toate acestea, condiționările impuse de UE au contribuit în statele central europene la respectul acestora față de legislația în domeniu, la un dialog permanent, cooperare și susținere reciprocă privind integrarea lor în structurile euroatlantice.

În final, credem că problema minorităților în UE, în general și în cele patru state, în particular, va continua să rămână pe agendele naționale și europene, iar orice exagerare fie în direcția minimizării drepturilor minorităților sau în direcția accentuării autonomiei și izolării acestora va conduce la tensiuni, chiar dacă aceste state sînt membre ale UE și ale NATO.

Note:

1. Günter Verheugen, Entering the final stage, cuvîntarea 02/602 ținută la Economist Conference, Vienna, 2002.
2. Közpointi Statisztikai Hivatal(2002), Népszámlálás 2001, în <http://www.nepszamlalas2001.hu>.
3. Główny urząd Statystyczny 2003.
4. Francesco Capotorti, *Etude de droits des personnes appartenant aux minorités ethniques, religieuses et linguistiques*, New York, Nations Unies, 1991 (nr. de vente: f. 91, XIV, 2), paragraphe 564.
5. André Liebich, *Les minorités nationales en Europe Centrale et Orientale*, Genève, Georg Editeur, 1997, p.16.
6. Adrian Năstase (coord.), *Drepturile persoanelor aparținînd minorităților naționale*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, vol.1 (Reglementări în dreptul internațional), pp.201-206.
7. *Ibidem*, pp. 347-353.
8. Victor-Yves Ghebali, „La question des minorités nationales à la lumière du Pacte de Stabilité en Europe”, în *Le Trimestre du Monde*, no. 4, 1994, p.111.
9. André-Louis Sanguin, *Les minorités ethniques en Europe*, Paris, L'Harmattan, 1993, pp.7-9.
10. Sylvie de Tirilly, „Minorités et sécurité en Europe”, în *Ares*, vol. XV, no.1, 1995, p.36.
11. André Liebich, *op.cit.*, p.18.
12. Camil Mureșanu, „Interpretări ale conceptelor de națiune, naționalitate și minoritate națională”, în N. Bocșan, N. Edroiu (coord.), D. Prodan, *Puterea modelului*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1995, pp.124-130.
13. Csaba G.Kiss, *Europa Centrală. Națiuni, Minorități*, Peste Szalon-Kriterion, 1993, pp.178-179.
14. A se vedea Felix Ermacora, *Der Minderheitenschnitt in Rahmen der vereinten Nationen*, Wien, 1998.
15. *On Rights of Members of National Minorities and Amendment of some Acts*, în [http://www.minelres.lv/National legislation/Czech/Czech Minorities_English.htm](http://www.minelres.lv/National%20legislation/Czech/Czech%20Minorities_English.htm)
16. *Politique linguistique à l'égard des minorités nationales*, Pologne, 2005.
17. Marisol Touraine, *Géopolitique du XXI siècle*, Paris, Editions du Seuil, 1995, p.58.
18. Christian Thuderoz, *Negocierile. Eseu de sociologie despre liantul social*, București, știința, 2002, pp.31-40.
19. Sylvie de Tirilly, *op.cit.*, pp.36-37.
20. André-Louis Sanguin, *op.cit.*, p.7 și Mark Neville, *Europe:Rights of Ethnic minorities and Religions-Linking Diversity*, în *Dialogue+Cooperation*, nr.2, 2004, pp.5-19.
21. Adrian Severin, Națiune și minorități naționale în era globalizării, în *Ziua*, 7 februarie 2006; pentru textul Recommandation 1735, vezi [http:// assembly.coe.int](http://assembly.coe.int)

22. Adrian Năstase, *op.cit.*, pp. 569-574 și John Packer, The OSCE and international guarantees of local self-government, în *Local Self-Government, Teritorial Integrity and Protection of Minorities*, Strasbourg, European Commission for Democracy Through Law, Council of Europe Publishing, 1996, pp.250-272.
23. Sylvie De Tirilly, *op.cit.*, p.43.
24. Victor Yves Ghebali, *L'OSCE dans l'Europe post-communiste. Vers une identité paneuropéenne de sécurité*, Bruxelles, Etablissement Emile Bruylant, 1996, pp.634-638.
25. Memorandum on Action Taken in the Field of Human Rights, 1987, p.187.
26. Gaetano Pentassuglia, The EU and The Protection of Minorities: The Case of eastern Europe, în *European Journal of International Law*, No. 12/1, 2001, p.6-8.
27. Council Directive 2000/43/EC.
28. Adrian Năstase, *op.cit.*, p. 755-760.
29. Kinga Gál, Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A New Inter-State Framework for Minority Protection, Flensburg, European Centre for Minority Issues, Working Paper 4, 1999, în *Protection of Minority Rights Through Bilateral Treaties*, Arie Bloed and P Van Dijk (eds), The Hague, Kluwer, 1999.
30. Bulletin of the European Communities 1/1980, para. 1.1.5.; Regulations 596/82 of 15 March 1982, în *Official Journal*, 1982, L. 72.
31. Agreement Between the European Economic Community and the Polish People's Republic on Trade and Commercial and Economic Cooperation, 19 September 1989, în OJ 1989, L.1 and Agreement Between the European Economic Community and the Hungarian People's Republic on Trade and Commercial and Economic Cooperation, 26 September 1989, în OJ 1988, L 327).
32. G. Pentassuglia, *op.cit.*, pp.9-10 și Peter Vermeersch, EU Enlargement and Minority Rights Policies in central Europe: explaining Policies Shifts in the Czech Republic, Hungary and Poland, în *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 1/2003, pp.1-31.
33. Gwendolyn Sasse, Minority Rights and the EU: Before, during and After Enlargement, Working Paper 04.3.2., în Halki International Seminar, Foreign Regional Cooperation, 2004, pp.6-16.
34. Council Regulations 622/1998 of 16 March 1998, în OJ , 1998, L 85/ 1-2.
35. *Report from the European Commission on the Implementation of Measures Intended to Promote Observance of Human Rights and Democratic Principles* (for 1995), COM (96), 672 final.26.
36. G Pentassuglia, *op.cit.*, p.18.
37. James Hughes, Gwendolyn Sasse, Monitoring the Monitors: EU Enlargement Conditionality and Minority Protection in the CEECs, în *JEMIE*, Issue 1/2003, pp.1-2.
38. Czech Republik, <http://www.angelfire.com/journal/republica/czen.htm>.
39. *On Rights of Members of National Minorities and Amendment of Some Acts*, în [http://www.minelres.lv/National Legislation/Czech/Czech_Minorities_English.htm](http://www.minelres.lv/National%20Legislation/Czech/Czech_Minorities_English.htm).
40. Peter Veermesch, *op.cit.*, p.11.
41. Slovakia-Quick Facts, <http://www.countryreports.org/country.asp?countryid=218&Name=Slovakia>.
42. Farimah Daftary, Gal Kinga, The New Slovak Language: Internal and External Politics?, Working Paper, No.8, European Centre for Minority Issues, 2000, în <http://www.ciaonet.org/wps/daf04/daf04.pdf>
43. Michael, J. Kopanic, The New Minority Language Law in Slovakia, în <http://www.ce-review.org/99/2/kopanic2.html>

44. Republic of Poland-Ministry of Interior and Administration, 2005.
45. Peter Vermeersch, *op.cit.*, p.19.
46. Központi Statisztikai Hivatal 2002.
47. Peter Vermeersch, *op.cit.*, p.12.
48. *Ibidem*, p.11.
49. Kántor Zoltán, Legea statutului și Comisia de la Veneția: reflecții asupra protecției minorităților, în http://www.provincia.ro/cikk_roman/c000354.html; Martin Brusis, The European Union and Interethnic Power-sharing Arrangements in Accession Countries, în *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues*, Issues 1/ 2003, p. 3.

Bibliografie

- Agreement Between the European Economic Community and the Polish People's Republic on Trade and Commercial and Economic Cooperation, 19 September 1989, în OJ 1989, L.1.
- Agreement Between the European Economic Community and the Hungarian People's Republic on Trade and Commercial and Economic Cooperation, 26 September 1989, în OJ 1988, L. 327.
- Brusis, Martin, The European Union and Interethnic Power-sharing Arrangements in Accession Countries, în *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues*, Issues 1/ 2003, p. 1-20.
- Bulletin of the European Communities 1/1980, para. 1.1.5; *Regulations 596/82 of 15 March 1982*", în Official Journal, 1982, L. 72.
- Capotorti, Francesco, *Etude de droits des personnes appartenant aux minorités ethniques, religieuses et linguistiques*, New-York, Nations Unies, 1991 (nr de vente: f 91, XIV, 2), paragraphe 564.
- Česky statisticky, 2001, scitani lidu, domu a bytu, în <http://www.czso.cz>.
- Council Regulations 622/1998 of 16 March 1998, în OJ, 1998, L 85/ 1-2.
- Council Directive 2000/43/EC June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, în OJ, L.180, 19.07.2000.
- Daftary, Farimah, Gal, Kinga, The New Slovak Language: Internal and External Politics?, WorkingPaper, No.8, European Centre for Minority Issues, 2000, în <http://www.ciaonet.org/wps/daf04/daf04.pdf>
- Declarația asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice, în Adrian Năstase (coord), *Drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale*, București, Regia Autonomă Monitorul Oficial, 1998, pp.194-199.
- Declarația reuniunii OSCE la nivel înalt de la Helsinki (extrase), în Adrian Năstase (coord), *Drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale*, București, Regia Autonomă Monitorul Oficial, vol.1 (Reglementări în dreptul internațional), pp.569-574.
- Ermacora, Felix, *Der Minderheitenschnittz in Rahmen der vereinten Nationen*, Wien, 1998.
- Gál, Kinga, Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A New Inter-State Framework for Minority Protection, flensburg, European Centre for Minority Issues, Working Paper 4, 1999, în *Protection of Minority Rights Through bilateral Treaties*, Arie Bloed and P Van Dijk (eds), The Hague, Kluwer, 1999.
- Ghebalı, Victor Yves , *L'OSCE dans l'Europe post-communiste. Vers une identité paneuropéenne de sécurité*, Bruxelles, Etablissement Emile Bruylant, 1996.
- Ghebalı, Victor-Yves, La question des minorités nationales à la lumière du Pacte de Stabilité en Europe, în *Le Trimestre du Monde*, no. 4, 1994.
- Hughes, James and, Sasse, Gwendolyn, Monitoring the Monitors: EU Enlargement Conditionality and Minority Protection in the CEECs, în *JEMIE*, Issue 1/2003, pp.1-36.

- Kántor Zoltán, Legea statutului și Comisia de la Veneția: reflecții asupra protecției minorităților, în http://www.provincia.ro/cikk_roman/c000354.html.
- Kiss, Csaba G, *Europa Centrală. Națiuni, Minorități*, Peste Szalon-Kriterion, 1993.
- Kopanic, Michael, J., The New Minority Language Law in Slovakia, în <http://www.ce-review.org/99/2/kopanic2.html>.
- Központi Statisztikai Hivatal (2002), Népszámlálás 2001, în <http://www.nepszamlalas2001.hu>.
- Liebich, André, *Les minorités nationales en Europe Centrale et Orientale*, Genève, Geong Editeur, 1997.
- Memorandum on Action Taken in the Field of human Rights, para. 2, 25 May 1987, în *EPC Documentation Bulletin*, 1987.
- Mureșanu, Camil, Interpretări ale conceptelor de națiune, naționalitate și minoritate națională, în N. Bocșan, N. Edroiu (coord.), D. Prodan, *Puterea modelului*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1995.
- Neville, Mark, Europe: Rights of Ethnic minorities and Religions-Linking Diversity, în *Dialogue+Cooperation*, nr.2, 2004, pp.5-19.
- On Rights of Members of National Minorities and Amendment of some Acts, în [http://www.minelres.lv/National legislation/Czech/Czech Minorities_English.htm](http://www.minelres.lv/National%20legislation/Czech/Czech%20Minorities_English.htm).
- Packer, John, The OSCE and international guarantees of local self-government, în *Local Self-Government, Territorial Integrity and Protection of Minorities*, Strasbourg, European Commission for Democracy Through Law, Council of Europe Publishing, 1996, p. 250-272.
- Pentassuglia, Gaetano, The EU and The Protection of Minorities: The Case of Eastern Europe, în *European Journal of International Law*, No. 12/1, 2001, pp.3-38.
- Proiectul de Declarație Federalism, Regionalism, Autonomie Locală și Minorităț, Cividale del Friuli, 24-26 octombrie 1996.
- Recomandarea 1201 cu referire la un Protocol Adițional la Convenția Europeană a Drepturilor Omului privind drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, în Adrian Năstase (coord), *Drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale*, București, Regia Autonomă Monitorul Oficial, vol.1 (Reglementări în dreptul internațional), pp.347-353.
- Recomandarea 1201/1993 și Convenția Europeană a Drepturilor Omului cu privire la Drepturile Minorităților Naționale (1995), în Adrian Năstase (coord), *Drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale*, București, Regia Autonomă Monitorul Oficial, vol.1 (Reglementări în dreptul internațional), pp. 201-206.
- Report from the European Commission on the Implementation of Measures Intended to Promote Observance of Human Rights and Democratic Principles (for 1995), COM (96), 672 final.2.
- Republic of Poland-Ministry of Interior and Administration, 24 May 2005, în http://www.osce.org/documents/eea/2005/05/14563_en.pdf
- Sanguin, André-Louis, *Les minorités ethniques en Europe*, Paris, Éd. L'Harmattan, 1993.
- Sasse, Gwendolyn, Minority Rights and the EU: Before, during and After Enlargement, Working Paper 04.3.2., în Halki International Seminar, Foreign Regional Cooperation, 2004, pp.1-20.
- Slovakia-QuickFacts, în <http://www.countryreports.org/country.asp?countryid=218&Name=Slovakia>.
- Thuderoz, Christian, *Negocierile. Eseu de sociologie despre liantul social*, București, știința, 2002.
- Tirilly, Sylvie de, Minorités et sécurité en Europe, în *Ares*, vol. XV, no.1, 1995.
- Touraine, Marisol, *Géopolitique du XXI siècle*, Paris, Editions du Seuil, 1995.

ADRIAN IVAN

- Verheugen, Günter, *Entering the final stage*, cuvântarea 02/602 ținută la Economist Conference, Vienna, 2002.
- Vermeersch, Peter Minority Policy in Central Europe: Exploring the Impact of the EU's Enlargement Strategy, în *The Global Review of Ethnopolitics*, January 2004, vol.3, no. 2, pp.3-19.
- Vermeersch, Peter, EU Enlargement and Minority Rights Policies in Central Europe: Explaining Policies Shifts in the Czech Republic, Hungary and Poland, în *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 1/2003, pp.1-31.

*

Adrian IVAN este conferențiar la Facultatea de Istorie și Filozofie și totodată director executiv al Institutului de Studii Internaționale din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj; autor a numeroase studii pe marginea integrării europene a României și a problemelor regionalismului, federalismului și construcției identitare: Construcția identității la maghiarii și germanii transilvăneni. Raporturile lor cu statul român între anii 1918-1930, în *Studia Universitatis „Babes- Bolyai”*, Federalisme and Regionalisation in the Europe, în *Revista Transilvană de științe Administrative, România și UE (1993-2003)*”, în *Tribuna*, Statul-națiune în sistemul Societății Națiunilor, în *Tribuna*, The Relations Between Romania and the European Union (1993-2003), în *Revista Transilvană de științe Administrative*.